

A MAGYAR NEMZETI BANK RÖVID TÖRTÉNETE

Bár történelmileg az 1668-ban létrehozott svéd Sveriges Riksbank a legidősebb központi bank, az állambankári feladatokat ellátó intézmények Európa-szerte az 1694-ben felállított Bank of England példáját követve jöttek létre. A kontinensen az osztrák központi bank az elsők között alakult meg, és a politikai keretek miatt fennhatósága alá tartozott a korabeli Magyarország területe is.

Papírpénz-kibocsátással először az 1705-ben alakult Bécsi Városi Bank, a Wiener Stadtbank foglalkozott 1762-től, amely az ügyfelek iránti bizalom erősítés céljából mindvégig megőrizte jogi **függetlenségét**, miközben a Habsburg-ház hitelezőjévé vált. Jogutódja az 1816-ban alapított Osztrák Nemzeti Bank. De jure nem terjedt ki fennhatósága Magyarország területére, bár de facto bizonyos értelemben igen. A kiegyezés folytán a birodalmon belül megnövekedett politikai súlyt a dualista államfelépítési elveknek megfelelően a központi bank duális felépítése is kifejezte. Önálló magyar jegybankról csak a Monarchia felbomlása után beszélhetünk.

AZ OSZTRÁK NEMZETI BANK ÉS AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK

A Habsburgok Magyarországot a török elleni harc során fegyverrel meghódított területnek tekintették, és gazdaságpolitikájuk vitelében elsősorban az osztrák örökös tartományok érdekeit tartották szem előtt. A napóleoni háborúk Európa-szerte **inflációval**¹ és pénzromlással

jártak, ezért az osztrák kormány önálló állambankot hozott létre, hogy az állami adóssághoz és a papírpénz-kibocsátást kordában tartsa.

Az 1816. június 1-jei császári pátenssel alapított Osztrák Nemzeti Bank (ONB) az „államigazgatás különleges védelme alatt álló szabadalmaztatott magánintézet”² volt, amelynek államhoz fűződő üzleti kapcsolatai igen szorosak és titkosak voltak. A nehéz időkben az Osztrák Nemzeti Bank „kötelességének tekintette” az állam megsegítését, és ezek a „nagyon fontos szolgálatok” az uralkodó részéről „hálával ismertettek el”.³ Az ONB bankjegy-kibocsátási és fiókállítási monopóliummal rendelkezett az Osztrák Császárság területén. Az államkölcsönök mellett fontos üzletágává nőtte ki magát a kereskedelmi váltók *leszámitolása* és a **lombardhitel**. Az európai jegybankok közül egyedülálló módon – a központi banki és a kereskedelmi banki funkciók keveredésének betudhatóan – jelzálog-hitelezési és záloglevél-kibocsátási tevékenységgel is foglalkozott.

Az 1862. évi banktörvény az állam és a jegybank közötti viszonyt szándékozott szabályozni, nem utolsósorban a tetemes felhalmozódott államadósság leépítése céljából. A banktörvény szellemében az Osztrák Nemzeti Bank abban az időben a Porosz Banknál és a Második Császárság alatti Banque de France-nál is függetlenebbnek volt tekinthető. A bankkormányzó és a kormánybiztos császári kinevezési joga formálisnak volt tekinthető. A törvényalkotók szándéka szerint a bank csak bi-

¹ A szöveg közben vastag betűvel szedett fogalmak magyarázatát lásd a fogalomtárban!

² A Magyar Nemzeti Bank története I., KJK, Budapest 1993. 155. o.

³ Az 1849. jún. 20-i császári pátens szóhasználata: forrás: A Magyar Nemzeti Bank története I., KJK, Budapest 1993. 157. o.

zományosként léphetett volna fel az állam tranzakciói során, és csak az állam által szabályszerűen benyújtott váltókat volt köteles leszámítani. Kizárták az állampapírok hitelfedezésként történő elfogadását (**lombardírozás**). Ez az autonómia kisebb módosításokkal 1878-ig, az Osztrák–Magyar Bank (OMB) létrehozásáig fennmaradt.

A magyar rendek kezdetektől fogva közjogi-
lag is vitatták a bécsi bank Magyarországra is kiterjedő bankjegy-kibocsátási jogát. Mivel nem sikerült az Osztrák Nemzeti Bankkal megegyezni, a Batthyány-kormány a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankon keresztül saját pénz kibocsátását is megkísérelte, de ez a kísérlet a szabadságharccal együtt megbukott. Az önálló magyar jegybank kérdése újra előkerült a kiegyezési tárgyalások során, és végül kompromisszumos módon, a dualista monarchia dualista felépítésű jegybankja, az *Osztrák–Magyar Bank létrehozásával zárult le*, amely 1878. szeptember 30-án tartotta alakuló közgyűlését. Az OMB alapszabályában is magában hordozta kettős jellegét: egyrészt a Monarchia teljes területének központi bankjaként működött, másrészt Bécs mellé Budapest a szervezeti és vezetői egyenjogúság jegyében is üzletviteli jogokat és befolyási lehetőséget szerzett.

Az *Osztrák–Magyar Bank szervezete* a dualista államépítmény miatt összetett volt. A bankvezetés a döntéshozatali és a végrehajtó területre tagolódott, amelyek alsóbb szintjeit dualizálták. A döntéshozó szervek közül a kormányzó által vezetett főtanács, valamint a főtanács bizottságai központosítottak voltak, miközben a két székhelyen két igazgatóság működött egy-egy alkormányzóval az élén. A főtanács gyakorolt általános felügyeletet az

egész banküzem felett. A főtanácsba országonként két-két képviselőt választottak, akik egyben igazgatósági tagok is voltak. Az igazgatóságok képviselői, sőt az államhatalom kormánybiztosai is részt vettek a főtanács ülésein. A kormánybiztosok az idő múlásával gyarapodó bizottsági rendszernek is tagjai voltak (végrehajtó, jelzálog, igazgatási és devizabizottság). A végrehajtó szervek közül az üzletvezetés és a központi szolgálat Bécsben működött, de mindkét fővárosban megtalálható volt a helyi szolgálat egy-egy főintézet keretein belül.

Az OMB felállításának idején az Osztrák Nemzeti Bank gyakorlatából örökölt **fedezeti rendszer** működött, ezüstpénzforgalom mellett. A felhalmozott ezüstkészletek miatt a fedezet betartása az első időszakban nem akadályozta a forgalom szükségleteihez igazított bankjegymennyiség gyarapítását. Az ezüstpénz és a bankjegyek mellett azonban államjegyek is forogtak, és a készfizetés sem volt jellemző, ezért ezt nem tekinthetjük tiszta ezüstpénzrendszernek.¹

1878 után az európai országok egymás után tértek át az **aranystandardra**, miközben az ezüsttermelés emelkedett, az ezüst árfolyama pedig csökkent. 1878-ra eltűnt az ezüst felára a papírpénzzel szemben, sőt az ezüstforintnak diszázsiója alakult ki, vagyis az ezüstforint névértéke felülmúlta belső értékét. Komoly méreteket kezdett ölteni a magánszemélyek pénzveretése, amit később fel is függesztettek.

Ilyen keretek között alakították ki a Monarchia új pénzrendszerét, az *aranykorona-rendszert*, azonban a készfizetés hiánya és az ezüstpénzek fizetőeszközként való felhasz-

¹A készfizetés a nemesfém alapú pénzrendszerek esetében a központi bank kötelezettsége arra, hogy a forgalomban lévő pénz helyettesítőket kívánságra monetáris nemesfémre váltsa. A készfizetést 1859. április 29-én függesztették fel, és ez a helyzet a Monarchia további története során nem változott, még az aranyvaluta-rendszer (aranykorona) 1892-es bevezetésével sem.

nálása miatt ezt nem tekinthetjük tiszta aranystandardnak (ezért volt *sánta aranyvaluta*). A német Reichsbank mintájára közvetett eszközként 5%-os *bankjegydót* (a nemesfémfedezet feletti bankjegymennyiség adója) vezettek be. A **fedezeti rendszer** ilyen átalakításával az OMB elindult a tényleges központi bankká, a bankok bankjává válás útján.

A háború kitörése miatt 1914 augusztusának közepén felfüggesztették a bank alapokmányát, és megindult az államkölcsönök folyósítása. Az aranyvaluta fedezeti elveit fokozatosan fellazították. A hadikölcsönkötvények névértékük 75%-áig lombardírozásra kerültek az OMB-nál, ezzel a jegybank burkoltan az állam háborús kiadásait finanszírozta. A korona árfolyamának folyamatos romlása és a nemesfémkészletek csökkenése tette szükségessé a *Devizaközpont* 1916. február 1-jei felállítását, amely a hasonló német példát egy hónapos késéssel követte. A Devizaközpont kezdetben a kereslet és kínálat nyilvántartását és a külföldi fizetőeszközök szervezett, áttekinthető piacát kívánta megteremteni, ezért a csatlakozók kötelesek voltak eladásra szánt külföldi fizetőeszköz-bevételeiket a központ rendelkezésére bocsátani, illetve valuta- és devizaszükségletüket a Devizaközponttól beszerezni. Az állami célokra szükséges külföldi fizetési eszközöket a Devizaközponttól elkülönítve kezelték.³

Magyarországon az első világháború után a tanácskormány új pénzt próbált bevezetni, így – mivel a Monarchia bankjegyeit nem tudták mesterségesen elinflálni – egészen a tanácskormány bukásáig két pénz létezett

párhuzamosan. A pénzrendszer csak a Tanácsköztársaságot követően alakult újjá.

Az első világháborút követő forradalmi hullámban széthulló Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai sorra hozták létre önálló valutájukat. A magyar gazdaság nehéz helyzetben volt. A beruházások szintje visszaesett, a valutatartalékok csökkentek, a külföldi tőke forrása elapadt. Mivel a háborút bankópréssal finanszírozták, és a szomszédos utódállamokhoz képest késve felülbélyegzett OMB-bankjegyek az országba áramlottak, az **infláció** magas volt.

AZ ÖNALLO MAGYAR JEGYBANK

Az előkészületek

Az első világháború után az európai bankárok a pénzügyi rendszer talpra állításában komoly akadállyal érezték az Európai Jótételi Bizottság politikai jogosítványait, ezért a politikai befolyás csökkentésére, ezen belül is különösképpen a **jegybanki függetlenség** erősítésére törekedtek. Ebben a korszakban jött létre a Magyar Nemzeti Bank is, jelentős nemzetközi – elsősorban angol – támogatással.

A húszas évek közepére a háborúban győztes nyugat-európai államok túljutottak a háborút követő gazdasági és politikai válságon, és a kontinens egészének stabilizálódása vált érdekükké. A magyarországi stabilizációhoz nyújtandó népszövetségi kölcsön egyik feltételül az önálló magyar jegybank felállítását szabták.

³ Az intézmény a Magyar Nemzeti Bank keretein belül 1925. november 25-ig állt fenn. A Devizaközpont vezetésével az Osztrák–Magyar Bankot bízták meg, az kötelezte magát, hogy az exportforgalomból származó pénzállományát rendelkezésre bocsátja, és ügyfelei igényét is a központtól szerzi be. A Devizaközpont már tevékenységének első hónapjaiban is deficites volt, ilyen körülmények között az OMB saját készleteit használta fel. Később külföldi kölcsönök felvétele vált szükségessé, a központi árfolyamok elszakadtak a piactól (részletesebben lásd az MNB története 373–377. oldal). 1916. december 23-án rendelettel hatósági jogosítványhoz kötötték a külföldi fizetési eszközökkel való kereskedést, és megszüntették a Devizaközpont önállóságát. 1922. augusztus 8-án a valutaüzérkedés letörésére, a korona romlásának megállítására hívták újból életre a Devizaközpontot.

Az 1919. szeptember 10-én aláírt osztrák békeszerződésben szerepelt az Osztrák–Magyar Bank felszámolása is. A magyar békeszerződés szó szerint emelte át a vonatkozó részt. 1919. december 31-én végérvényesen lejárt a volt közös jegybank átmenetileg meghosszabbított szabadalma. 1920. január 1-jétől az osztrák és a magyar üzletvezetőség elkülönült egymástól, s Bécs, illetve Budapest központtal könyveléstechnikailag is elkülönített banktevékenységet folytattak az Osztrák–Magyar Bank nevének megtartása mellett. 1921 augusztusában állították fel a Magyar Királyi Állami Jegyintézetet, élén dr. Popovics Sándorral, a harmadik Wekerle-kormány egykori pénzügyminiszterével, a magyar béke delegáció pénzügyi küldöttségének vezetőjével. A Jegyintézet Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter elképzelése szerint a konszolidáció támogatójaként a koronáról az új pénzre való áttérést volt hivatott előkészíteni. A jegyintézet átvette a korábbi közös jegybank eszközeit, alkalmazottait és részben üzletmenetét is.

Az MNB létrehozásától a háborúig

1924 februárjában a Jóvátételi Bizottság elfogadta a magyar szanálási programot, és a magyar állam hitelképessége érdekében feloldotta a jóvátételi zálogjogokat. A szanálási törvénycsomag részeként 1924. április 26-án az V. törvénycikk határozott a Magyar Nemzeti Bank (MNB) létrejöttéről és tevékenységi köréről. Ebben az állam a bankjegykibocsátás kizárólagos jogát 1943. december 31-ig az MNB-re ruházta. Az alakuló közgyűlést 1924. május 24-én tartották a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, az elnöki posztra dr. Popovics Sándor, a vezérigazgatói székbe Schöber Béla került. A bank 1924. június 24-

én kezdte meg működését, és június 30-án tette közzé nyitómérlegét.

Az alapítók között az állam szerepelt a legnagyobb, 39,5%-os részvénytulajdonnal. A budapesti pénzintézetek közösségén (TÉBE – Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete) kívül osztrák, svájci, holland, román és csehszlovák pénzintézetek és cégek is jegyeztek részvényt. A Nemzeti Bank részvényeit 1925. szeptember 21-én vezették be a budapesti tőzsdére.⁶ A Magyar Nemzeti Bank átvette az állami számlák vezetését, az államadósság kezelését. Megalakulásától (1930) részvényese és aktív tagja a Nemzetközi Fizetések Bankjának (BIZ – később BIS).

1924 nyarára az infláció jelentősen mérséklődött, az MNB stabilizálta és az angol fonthoz kötötte a korona árfolyamát. 1925 áprilisában az angol fontot újból aranyalapra helyezték, ezzel a korona ismét arany alapú valuta lett. A korona stabilizációjára alapozott új valuta bevezetéséről, a pengőről az 1925. novemberi törvény rendelkezett, de forgalomba csak 1926. december 27-től került.

A húszas évek stabilizációja komoly mértékben támaszkodott külföldi forrásokra, és az alapvető szerkezeti reformok híján az 1929 őszen kirobbant világgazdasági válság egy eladósodott és sok tekintetben versenyképtelen magyar gazdaságra sújtott le. A pénzügyi krízis 1931 júliusában elérte Magyarországot is: a betétesek megrohanták a bankokat. A tartalékok védelme érdekében bevezették a kötött devizagazdálkodást, amely tartósan fennmaradt.⁷

Az 1938-as győri programban meghirdetett hadigazdálkodásra való átállással növekedés-

⁶ Az alapkamatot 10%-ban határozták meg, és a koronát az angol fonthoz kötötték. (1 angol font = 346 000 papírkorona, 1 aranykorona = 17 000 papírkorona)

⁷ A tőzsdei bevezetés indokaként az a korabeli felfogás szolgált, amely szerint az állam az általa az eszközök átadásáért cserében kapott részvényeket minél előbb magánkézbe kell juttassa, így is garantálva az állam és a jegybank függetlenségét.

⁸ A devizakorlátozások teljes mértékben 2001-ben szűntek meg.

nek indult a bankjegykibocsátás és az államadósság. A költségvetés finanszírozása érdekében korlátozták az MNB önállóságát, és az állam hitelezésére kötelezték. A háborúba való belépéssel az állam vált a legfontosabb fogyasztóvá, és az ipari termelés jó része az állami igényeket fedezte. A magánbankok hitelezési gyakorlatát is állami felügyelet alá vonták. A háborús kiadásokat rövid futamidejű állampapírok kibocsátásával finanszírozták, amit a jegybank leszámított. A forgalomban lévő pénz mennyiségének illetéknéppen való emelése 1941–42-től az infláció növekedését eredményezte, ami 1944-től példátlan gyorsuláshoz és **hiperinflációba** torkollott.

A fegyverszüneti egyezmény megkötésével az MNB feladatait politikai indokok alapján felállított koalíciós bizottságok vették át, a jegybank csupán a bankóprést működtette.

Attérés a tervgazdaságra

A háború után beinduló gazdasági újjáépítés során az ipari termelés fokozatosan emelkedett, és a mezőgazdaság is szervezettebbé vált. A visszaszolgáltatott aranykészlettel és **rövid távú** külföldi hitelek segítségével esély látszott a *stabilizációra*. Ennek támogatására a hitelezést szoros ellenőrzés alá vonták, és a vállalatok a legfontosabb árucikkekből a gazdaságirányítás utasítására készleteket halmoztak fel. A készletfelhalmozás a forint áru-fedezetét szolgálta. Az új valuta, a forint 1946. augusztus 1-jei sikeres bevezetéséhez az MNB is jelentősen hozzájárult azzal, hogy limitálta az államnak nyújtott hitelek mértékét és futamidejét.⁹ A feketegazdaság visszaszorítása céljából 1 Mrd Ft mértékben bankjegy-plafont állapítottak meg. Ennek szigorú tiszteletben tartása is alátámasztotta az új fizetőeszköz szilárdságát.

A JEGYBANK A SZOCIALISTA TERVGAZDASÁG IDŐSZAKÁBAN

A banktevékenység és a hitelezés korlátozásán keresztül előidézett mesterséges pénzszűke nemcsak a pénzkinálat és az infláció kordában tartására szolgált, hanem a tőzsdei és kereskedelmi banki tevékenység visszafogását is célozta, ami a bankok és a tulajdonukban lévő nagyvállalatok későbbi államosítását készítette elő (1947. XXX. tvc.). 1947–48 során az MNB gyakorlatilag teljesen új szervezetté alakult, és a Pénzügyminisztérium felügyelete alá került. Az ország ipari termelésének 80%-át kitevő üzemek pénzügyi tevékenységének ellenőrzése az MNB kizárólagos joga lett. Az MNB látta el a hitelfelügyeletet és az állami tulajdonú vállalatok – amelyek az áruforgalom felét adták – vezetésének felügyeletét. A vállalatok számára kötelezővé vált, hogy pénzügyi és hiteltevékenységüket MNB-egyszámlájukon keresztül vezessék. A beruházások, amelyeket eredetileg hitelből terveztek finanszírozni, rövidesen vissztehermentessé (költségvetési forrásból finanszírozottá) váltak.

Az így létrejött **egyszintű bankrendszerben** az MNB által ellátott kereskedelmi banki funkciók mellett a profiltisztítás jegyében további, specializált pénzügyintézeteket hoztak létre (Beruházási Bank, Szövetkezeti Hitelintézet, Országos Takarékpénztár, Külkereskedelmi Bank).

Az MNB újraszervezte a devizahatósági funkciókat, kezelte a háború előtti tartozásokat, valamint a háborús jóvátételi kötelezettségeket. Bár a forint stabilitásának védelmében prudens hitelbírálatra törekedett, az 1947–48-as időszakban a vállalatok hitelezése terén a hitelcélok elbírálásában a bank szakembereinek véleményével szemben egyre inkább az államigazgatási szervek politikai szempontjai érvényesültek.

⁹ A forint árfolyamát az utolsó békeévek, 1938–39 fogyasztói árai alapján határozták meg, ennek alapján egy dollár 11.739 forintnak felelt meg.

Az első ötéves terv (1950–1954) idején az MNB monetáris politikájának a beruházásokat, a hidegháborús erőltetett katonai fejlesztéseket és a mezőgazdaság átszervezését kellett támogatnia. Ezek végrehajtásában az MNB-nek csak *adminisztratív*, mechanikus szerep jutott. Az 1949-es alkotmány szerint az MNB névlegesen megőrizte ugyan részvénytársasági formáját, de a kormány irányítása alá került.¹⁰ Kereskedelmi banki tevékenysége miatt a bank fiókhálózata jelentősen bővült: 1952-re 134 MNB-fiók működött szerte az országban (az államosításkor a számuk még csak 21 volt), az alkalmazottak száma pedig elérte a 9 ezer főt.

A devizaműveletek végzése és engedélyezése 1950-től az MNB kizárólagos joga lett. Az MNB új vezetése az 1917-es szovjet példától eltérően a külföldi kölcsönök visszafizetésére és az államosított eszközök külföldi tulajdonosainak kárpótlására törekedett, ami 1970-re meg is valósult.¹¹

A KGST megalakulásával a többi tagországokhoz kapcsolódó pénzügyi műveletek elszámolását is az MNB végezte. Bár az 1956 utáni gazdasági konszolidáció során többször is felmerült a jegybanki feladatok elkülönítése a kereskedelmi banki feladatoktól, ez végül nem valósult meg. A gazdasági reformok során azonban megnőtt az MNB monetáris politikai eszközeinek jelentősége, és a halványas évek külkereskedelmi fellendülése miatt a bank belöldi devizapiaci tevékenysége is kiszélesedett.

A területi igazgatóságok hálózatát 1960. utolsó negyedévében fokozatosan leépítették, és 19 megyei igazgatóságot hoztak létre.

A tervgazdaság és a piac közötti összhang javítása érdekében az 1968-as *„új gazdasági me-*

chanizmus” kidolgozásában az MNB szakértői is részt vettek. Rendeletben erősítették meg az MNB 1948 utáni, a pénzkibocsátásra¹², a fizetési forgalom szabályozására, a számlavezetésre és a devizagazdálkodásra vonatkozó monopoljogait. Ez a rendelet világosan elválasztotta a jegybank központi banki és egyéb nemzetgazdasági funkcióit, ugyanakkor érintetlenül hagyta az **egyszintű bankrendszert** és az MNB kormányzati felügyeletének alapelvét. A jegybank jogilag továbbra is részvénytársasági formában működött, ez azonban (mint vállalati forma) teljesen névleges volt. A pénzügyi folyamatokat a természetes tervgazdaság alá rendelték, bár az elszámolás az MNB-ben folyt, a hitelkereteket a vállalatok számára a Tervhivatal osztotta le.

Az új gazdasági mechanizmusban az MNB frissen létrehozott Hitelpolitikai Tanácsa dolgozta ki az éves *hitelpolitikai irányelveket*. Az MNB az irányelvek alapján felelősséggel tartozott az alkalmazás tekintetében, és felügyelte a végrehajtást. A gazdasági racionalitáson, profitabilitáson (vállalati nyereségességen) alapuló döntések lehetősége megnövekedett. Az ún. banki felügyelet, ami a gyakorlatban a vállalatok irányításába való hivatali beavatkozást és bírságok kivetését jelentette, megszűnt. Az importengedélyezések némi egyszerűsítésével és a dollár árfolyamának kiigazításával a külkereskedelmi felszabadítása irányában is történtek lépések. A központi banki feladatokat ellátó szervezeti egységek határozottabban elkülönültek a kereskedelmi banki funkciókat ellátóktól.

Az 1968-as történelmi események a magyar gazdasági reform számára is fordulópontot jelentettek, ami többek között *újraaközpontosítási törekvések* formájában jelent meg a gazdaságban. 1972 januárjától a gazdasági tevé-

¹⁰ Az elnöki tisztség megszűnt, a vezérigazgatót a pénzügyminiszter előterjesztésére a Minisztertanács nevezte ki. Az elnöki, alelnöki és ügyvezető igazgatói tisztségeket 1956 áprilisában állították vissza az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletével.

¹¹ Az MNB külföldi részvényeseinek kártalanítása már korábban, 1968-ban lezajlott.

¹² Az MNB-nek a fémpenzek kibocsátására – a bankjegykibocsátással ellentétben – csak 1968-tól volt monopoljoga.

kenységet folytató szervezetek álló- és forgótőke-finanszírozása az MNB kizárólagos felelősségévé lett. Az Állami Fejlesztési Bank szerepe az egyedi, nagyméretű beruházási projektek állami költségvetésből fedezett finanszírozására korlátozódott. Az olajválság miatt bekövetkező cserearányromlás beszűkítette a reform amúgy is korlátozott mozgásterét, és a nyolcvanas évek elejének adósságválsága a gazdasági feszültségekre utaló félreérthetetlen jelzés volt. Az MNB külföldi hitelfelvétellel és kötvénykibocsátással finanszírozta a külső egyensúlytalanságot, ami abban az időben nem volt általános egy kelet-közép-európai ország esetében.

A nemzetközi hitelfelvétellel párhuzamosan az MNB kiépítette nemzetközi képviselteinek hálózatát a világ nagy pénzügyi központjaiban (1967–1995 Párizs, 1970–1995 Zürich, 1973–1995 London, 1973–1998 Frankfurt, 1974–1975 Bejrút, 1977–1996 New York, 1983–2001 Tokió). Az MNB-n keresztül folyamatos kommunikáció folyt a fejlett országokkal, ennek is köszönhető, hogy Magyarország 1982-ben a Nemzetközi Valutaalap és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank tagországainak sorába lépett.

A MAGYAR NEMZETI BANK ÉS A BANKRENDSZER ÁTALAKÍTÁSA 1987-BEN

A nyolcvanas évek során az országnak egy megváltozott nemzetközi gazdasági környezethez kellett alkalmazkodnia. Ennek eredményeképpen a pénzügyi rendszer merevsége is oldódott: új intézmények jöttek létre, kötvénykibocsátások keretében megjelentek az értékpapírok, kereskedelmi törvényt léptettek életbe, kiterjesztették a hitelkereteket, és megjelent a faktorálás. A mesterséges növekedés-

élénkítés rövid távon további jelentős adósságfelhalmozáshoz vezetett. E folyamat tarthatatlanságának felismerése vezetett a bankrendszer reformjához.

A változashoz a gazdaságpolitika szemléletváltozása adott alapot: a 80-as években, amikor tényleges lépések történtek a piaci viszonyok kifejlesztésében, nyilvánvalóbbá vált, hogy a pénzügyi rendszer gyökeres változtatására is szükség van. A „kvázi” piaci viszonyok között az egyszintű bankrendszer rugalmatlansága, a piaci szempontú hitelezés háttérbe szorítása nyilvánvalóan hátráltatta a gazdaság piaci elemeinek fejlesztését. Az MSZMP KB 1984. decemberi határozatában kimondta, hogy az MNB-n belül külön kell választani a jegybanki és a kereskedelmi banki funkciókat, és meg kell kezdeni a **kétszintű bankrendszer** kialakításának előkészületeit.

A magyar bankrendszert 1987. január 1-jével alakították át ismét *kétszintűvé*. Az új bankrendszerben a központi bank – vagyis a jegybank – szerepét a Magyar Nemzeti Bank tölti be.¹³

Az új rendszerben az MNB, mint a bankok és az állam bankja, a Minisztertanács elnökének befolyása alá tartozott. Feladataiként határozták meg a pénzügyi befolyásolását és a kormány támogatását gazdaságpolitikai céljainak elérésében, a monetáris és hitelpolitika hagyományos eszközei (kamatpolitika, tartalékpolitika, refinanszírozás, **nyíltpiaci műveletek**) révén.¹⁴ Az MNB továbbra is felelős volt az állami számlák vezetéséért és a költségvetésnek nyújtott hitelezésért, valamint hatáskörében maradt a devizaforgalom engedélyezése. Az MNB szabályozta és irányította a kereskedelmi bankok tevékenységét is. A bankrendszer kétszintűvé válása so-

¹³ A magyar szakirodalom már a bankrendszer kétszintűvé tétele előtt is (a más nyelvekben döntően használt „központi bank” kifejezés helyett) egyre inkább a „jegybank” kifejezést használta, ami az egyik meghatározó funkciójából, a bankjegykibocsátási monopóliumból adódik.

¹⁴ Az MNB eszközrendszeréről részletesen lásd a III. fejezetet.

rán az öt létrejövő kereskedelmi bank közül három (a Magyar Hitelbank, a Magyar Kereskedelmi és Hitelbank és a Budapest Bank) az MNB Általános Hiteligazgatóságának, Pest Megyei Igazgatóságának és fiókjainak leválasztásával jött létre.

A kereskedelmi bankok nem regionális vagy ágazati jelleggel jöttek létre (még ha az újonnan létrehozott bankoknál tapasztalható is volt egy-egy ágazat túlsúlya), ami magában hordozta egy valódi bankok közötti verseny lehetőségét. Az olyan külföldi példák, ahol ágazati vagy regionális alapon szervezett bankrendszer lehetett találni, azt mutatták, hogy ott továbbra is monopolhelyzetű bankok állnak szemben a vállalatokkal, s az ágazatok és régiók eltérő igényei akadályozzák az egységes és normatív szabályozás létrehozását. A bankok ügyfélkörüket a kezdeti központi elosztás után szabadon alakíthatták ki. Az országos hatáskörrel létrehozott bankokat részvénytársaság formájában alapították meg, ahol a többségi részvénytulajdonos az állam volt, amelyet a Pénzügyminisztérium képviselt. A részvények kisebb hányadát vállalatok és szövetkezetek birtokolták.

A kilencvenes évek második felében az intézményi reformmal a nem jegybanki funkciók leépítése során a külföldi képviselők és érdekeltségek megszüntetésre kerültek. 1996 novemberében a 18 megyei igazgatóságot felszámolták, és 8 területi igazgatóság folytatta működését. 1999. január 1-jétől Debrecen, Győr, Kecskemét és Székesfehérvár székhellyel négyre csökkent a területi igazgatóságok száma.

Az 1990-es választások után a törvényhozás a piacgazdaságra való áttérés jegyében alkotta meg a *jegybankról szóló, 1991. évi LX. törvényt* és a pénzügyintézetekről és a pénzügyintézeti tevékenységről szóló 1991. évi LXIX. törvényt. Az 1991. évi törvény helyreállította az MNB autonómiáját, és újraszabályozta tevékenységét: a jegybank a parlamentnek tartozott beszámolási kötelezettséggel, illetve függetlenedett a kormánytól. A bank önállóan alakíthatta ki és hajthatta végre monetáris politikáját.

Az eredeti törvényt számos esetben módosították, az évek során változott többek között a vezető tisztségviselők mandátumának hossza, kinevezésük módja, az eredményelszámolás rendszere. Számos nem jegybanki feladattól megtisztult a bank, és teljes mértékben piac-konformmá vált a monetáris politika eszközzrendszere. A működés e törvény alapján is nagyrészt megfelelt a modern jegybankokkal szembeni **függetlenségi** kritériumoknak, és kompatibilis volt az európai uniós joggal (EU-joggal) is. Ennek ellenére a módosítások, a döntéshozatal és a banki működés gyakorlati tapasztalatai, illetve a teljes EU-jogharmonizáció igénye szükségessé tette a törvény újraalkotását.

A régi szerkezet megtartása mellett megtörtént az újrakodifikáció, és megszületett a 2001. évi LVIII. törvény, amely 2001. július 13-tól hatályos. E törvény újradefiniálta a jegybank elsődleges célját, erősítette függetlenségét, az Állami Számvevőszék (ÁSZ) ellenőrzése alá helyezte a bank működését, valamint operacionalizálta a döntéshozatali rendszert, és erősítette a területi jelleget. Ezen jogi keretek között az MNB eredményesen készülhet fel a következő évek megoldandó feladataira, kiemelten az eurózónához való csatlakozásra.